

Geweldsexcessen bij vredesoperaties: Somalië 1992-1995

E. Muller - kapitein van de Koninklijke Luchtmacht*

Een Belgische para die op het hoofd van een gesneuvelde Somaliër staat te urineren; een tweede soldaat die zijn woestijnlaars op het hoofd van een eveneens dode Somaliër zet; en het afmaken door Belgische para's van een Somaliër. Dagelijkse praktijk van de Belgische paratroepen in Somalië?

De krant het 'Laatste Nieuws' heeft gisteren opnieuw foto's gepubliceerd die bewijzen dat Belgische paratroepen zich tijdens hun vredesoperatie 'Restore Hope' in 1993 in Somalië onmenselijk hebben gedragen. De foto's zijn afkomstig van een getuige uit het leger, aldus de krant. De wandaden zouden zijn gepleegd door soldaten van het derde bataljon van de paratroepen uit Tielen. De fotograaf noemt de Belgische vredesoperatie in de krant 'een bende onmenselijke geweldenaars'.

Enkele weken geleden publiceerde de krant een foto van de voormalige Belgische militair Marco X, die met een collega een Somalische jongen boven het vuur stond te 'roosteren'. Volgens de getuige van dit incident, een zekere Kris Z., die ook foto's heeft gemaakt, waren de militairen

'bijzonder fier' op hun daad. 'Zij pochten dat ze Somaliërs van kant hadden gemaakt. Nadien riepen ze dat ze zouden teruggaan om er nog wat meer neer te maaien.'

Inleiding

Doordat militairen geweld uitoefenen is daarbij de mogelijkheid aanwezig dat de grens tussen geweld en 'geweldsexces' overschreden wordt. Over geweldsexcessen tijdens oorlogen is al het nodige geschreven. Zeker naar de casus Me Lay is uitgebreid onderzoek gedaan. In dit Vietnamese dorp werden op 16 maart 1968 zo'n 500 mannen, maar met name vrouwen en kinderen, gedood door de C-Compagnie van de 11e brigade van de 'American Division'. Het ging hier om militairen in een reguliere eenheid die als combattant werden ingezet in een conventioneel conflict.

Tegenwoordig is de kans dat westerse militairen in een conventioneel conflict worden ingezet weliswaar nog steeds aanwezig, maar behoorlijk afgenomen. Veel groter is de kans dat de militair wordt ingezet bij een (VN-) vredesoperatie. Zo was en is de VN actief in onder andere Angola, Haïti, Cambodja, Somalië en voormalig Joegoslavië. Een van de grote verschillen tussen een conventioneel conflict en een vredesoperatie is dat de militair in het laatste geval er juist is ten behoeve van de bevolking. Een vredesoperatie vindt plaats ter ondersteuning van de vrede, waarbij de vre-

desmilitair in veel gevallen zelf niet als strijdende partij aanwezig is.

Ondanks dit wezenlijke verschil hebben er gedurende een aantal vredesoperaties ook geweldsexcessen plaatsgevonden 'tegen' de plaatselijke bevolking. Deze paradox, dat militairen die deelnemen aan een vredesoperatie met als doel de plaatselijke bevolking te helpen, toch geweldsexcessen plegen 'tegen' die bevolking, is de aanleiding geweest voor dit artikel, waarbij wordt ingegaan op de casus Somalië.

Gegevens over de casus zijn verkregen door een secundaire analyse van recente onderzoeken van Winslow en Leman, die in opdracht van respectievelijk de Canadese en Belgische regering werden uitgevoerd. De opgenomen Engelstalige en Nederlandse citaten zijn afkomstig uit deze onderzoeken. Doel is uiteindelijk om een verklaring te vinden voor het ontstaan van geweldsexcessen bij vredesoperaties.

Is het gezien bepaalde omstandigheden te voorspellen dat geweldsexcessen bij vredesoperaties zich zullen voordoen? Is het, met andere woorden, mogelijk dat iedereen onder bepaalde omstandigheden in staat is tot het plegen van een geweldsexces? Een bevestigend antwoord op deze vraag maakt dit onderzoek in de huidige tijden van vele vredesoperaties zeer relevant. Niet alleen voor buitenlandse eenheden maar ook voor Nederlandse, gezien de discussies en onderzoeken over de Nederlandse bijdrage aan vredesoperaties in voor-

* E. Muller is werkzaam als plv. CC van de Opleiding Koninklijke Militaire Academie en studeerde in augustus 1998 af aan de KMA met de scriptie: 'Geweldsexcessen bij vredesoperaties: mogelijke oorzaken en achtergronden'.

De auteur is dr. J.B.G. Born dankbaar voor zijn medewerking aan dit artikel.

¹ De Volkskrant, 17 april 1999.

malig Joegoslavië en Angola². Nadere bestudering van wat er in Somalië is gebeurd, kan meer inzicht bieden over het ontstaan van geweldsexcessen en mogelijk aanbevelingen opleveren over de wijze waarop geweldsexcessen kunnen worden voorkomen.

Definities

Vredesoperaties

In de (inter)nationale discussie over het defensie- en veiligheidsbeleid heeft zich sinds het einde van de Koude Oorlog een heel nieuw begrippenapparaat ontwikkeld. Begrippen als oorlog, vrede, vredesoperatie, conflict, crisis en crisisbeheersing worden vaak op meerdere manieren geïnterpreteerd. Voor een eenduidige definitie van het begrip 'vredesoperatie', wordt aansluiting gezocht bij het rapport *An Agenda for Peace* van de toenmalige secretaris-generaal van de Verenigde Naties, Boutros Boutros-Ghali. Traditioneel had het begrip 'vredesoperaties' een beperkte inhoud: het verwees uitsluitend naar zogenaamde *peace-keeping* operaties. De ontwikkelingen van de afgelopen jaren hebben ertoe geleid dat onder vredesoperaties tegenwoordig het hele scala van VN-operaties bij de handhaving van de internationale vrede en veiligheid wordt verstaan. De door mij gehanteerde definitie luidt dan ook als volgt:

een vredesoperatie is het continuüm van een reeks diplomatieke, humanitaire en militaire maatregelen ter handhaving van de vrede en veiligheid dat loopt van een operatie waarbij getracht wordt een conflict door diplomatieke maatregelen te voorkómen, tot een operatie waarbij met militair geweld getracht wordt een aanwezig conflict te beëindigen.

Geweldsexces

Het tweede centrale begrip in dit artikel is 'geweldsexces'. De basis hier-

van ligt in het begrip 'agressie'. Agressie is een houding die onder andere in geweld tot uiting kan komen. Bij het uitoefenen van geweld is er sprake van een grens waar genormeerd geweld omslaat in een geweldsexces.

Er is sprake van een geweldsexces bij het gebruik van ontoelaatbaar, buitensporig geweld dat in strijd is met algemeen geaccepteerde normen zoals deze zijn vastgelegd in het humanitair oorlogsrecht, waarbij de normen met betrekking tot de mate van geweld deels afhankelijk zijn van het soort (vredes)operatie.

De vredesoperatie in Somalië

De vredesoperatie in Somalië begint op 24 april 1992 met het zenden van een vijftigtal VN-waarnemers en noodhulp voor de hongerende lokale bevolking. Bijna drie jaar later verlaten de laatste 2500 militairen onder Amerikaanse escorte de stranden van Mogadishu. In deze periode is er sprake geweest van een drietal in elkaar overlopende vredesoperaties, UNOSOM I, UNITAF / Restore Hope en UNOSOM II, waarbij op het hoogtepunt meer dan 30.000 militairen in de hoorn van Afrika aanwezig waren. Door sommige militairen, onder wie in ieder geval Belgische en Canadese para's, zijn geweldsexcessen gepleegd tegen de plaatselijke bevolking. Een dieptepunt hierbij vormde het martelen, met de dood als gevolg, van de Somalische tiener Shidane Arone door Canadese militairen. Hoe kunnen we deze marteling nu verklaren terwijl de Canadese militairen er juist waren om de Somalische bevolking te helpen? Welke factoren hebben in Somalië een rol gespeeld bij het ontstaan van geweldsexcessen?

Ambigue opdracht

Over het uiteindelijke doel van de vredesoperatie in Somalië bestonden vanaf het begin verschillende meningen. Ging het er alleen om te zorgen dat de internationale hulporganisaties

hun voedsel en medicijnen aan de lijddende bevolking konden leveren, of moest er duidelijk een basis worden gelegd voor langdurige vrede? Met name de Amerikanen waren voor de eerste optie, terwijl de VN meer ambities hadden.

De onduidelijkheid over de opdracht werd versterkt door de twee verschillende mandaten waarmee gedurende de gehele vredesoperatie, dus van UNOSOM I via UNITAF tot en met UNOSOM II, werd gewerkt. Aan de ene kant was hoofdstuk 6 van het handboek van de VN van toepassing (bemiddeling en *peace-keeping* met de toestemming van alle partijen), terwijl aan de andere kant hoofdstuk 7 (verplichtende sancties en het gebruik van geweld) gebruikt werd. Vanuit een academisch gezichtspunt zoals dat op de hogere niveaus wordt toegepast, is dit misschien nog wel te begrijpen. Maar voor de soldaat onder aan de keten werkt dit zeer verwarrend. Hij of zij wordt geconfronteerd met de uitvoering van de *Rules Of Engagement* (ROE) en voor hem moeten ze dan ook duidelijk zijn. In Somalië was dit zeker niet het geval en waren de ROE voor vele militairen een bron van frustratie. Sommige soldaten waren het er gewoon niet mee eens omdat ze vonden dat de ROE te beperkend waren:

We moeten ons tonen zonder weerstand te bieden. We moeten op ons laten schieten.

Meer in het algemeen was voor de soldaten die gedurende hun optreden in direct contact kwamen met de Somaliërs, ondanks het lezen van de ROE, niet duidelijk wat ze in bepaalde situaties moesten doen. Of, zoals een Canadese militair het verwoordt:

We had far too many ambiguous orders given to us and every day things would be changing. Orders changed daily, so if you missed a day, you didn't know where you were. Shoot in the air, shoot in the ground. Shoot wherever. Don't shoot. That was a problem.

² [HTTP://WWW.MINDEF.NL/NIEUWS/RAPPORT/300897.a.htm](http://WWW.MINDEF.NL/NIEUWS/RAPPORT/300897.a.htm).

Naast de onduidelijkheid vormde in een aantal gevallen ook de onmogelijkheid van de opdracht een bron van frustratie. Want als er dan duidelijkheid werd geschapen over het ontwapenen van de Somaliërs, was het de vraag waar te beginnen. Bijna elke mannelijke Somaliër is namelijk in het bezit van een wapen. Naast zijn vrouw en zijn kameel beschouwt hij dat als zijn voornaamste bezit omdat hij het nodig heeft voor zijn bescherming.

Ontwapenen was dan ook zeker niet gemakkelijk en als een dorp dan eenmaal ontwapend was, leverde dit ook weer frustraties op bij de militairen. Het ontwapende dorp werd dan namelijk binnen de kortste keren van zijn hulpgoederen geplunderd door de nog wél bewapende fracties van de krijgsheren.

Ook de onmogelijkheid om het stelen van goederen, doordat insluipers de kampen binnendrongen, tegen te houden, werkte erg frustrerend. Ondanks dat de Somaliërs regelmatig werden opgepakt en vervolgens overgedragen aan de autoriteiten, bleven ze maar terugkomen. Dit had tot gevolg dat bijvoorbeeld veel militairen de Somalische insluipers dan maar op hun eigen manier een lesje wilden leren:

Tensions were high. A lot of people were wondering why we weren't doing something with the Somalis. We got to teach them a lesson so they stop coming into camp.

Nu zijn we heel dikwijls bestolen door voornamelijk kleine kinderen die erin slaagden om binnen te dringen in onze bases, meestal op zoek naar eten en brandstof, zaken die schaars waren...(...). Op den duur geef je iemand een vijg in de hoop en illusie dat dit zou kunnen werken. Niet om iemand bont en blauw te slaan, maar om hem een lesje te leren.

De agressie die hier getoond wordt is een vorm van instrumentele agressie. Het doel is niet iemand bewust pijn te doen maar om het stoppen van het insluipen te bereiken. Bovendien is er

sprake van een vorm van *image building*: wij als elite-eenheden laten toch niet over ons heen lopen.

De militairen worstelen met hun nieuwe opdracht: het uitvoeren van een vredesmissie. Dit concept wijzigt hun identiteit en in zekere zin provoceert het hen. Traditioneel staat het leger voor oorlogvoering en alles in de organisatie van het leger, en vooral in de traditionele gevechtseenheden als de para's van België en Canada, verwijst hier ook naar. Paradoxaal genoeg dienen de militairen echter aansluiting te vinden bij het concept van een vredesoperatie. Dit omvormen van 'groen' naar 'blauw' optreden kost veel militairen moeite:

Ik verkies zeker een oorlogsmissie, want dan weten we tenminste waar we het over hebben. Maar met de blauwe baretten en de ROE, steekt men de twijfel in ons hoofd.

Internationaal was de inhoud van de opleiding weinig aangepast aan de nieuwe 'blauwe' opdracht. Ze

Beeldvorming over de Somaliërs: cultuurschok

De beeldvorming over de Somaliërs was bij een groot aantal militairen onvolledig en negatief. De basis hiervan vormde de voorbereiding op de vredesoperatie. Veel militairen voelden dat ze niet goed voorbereid waren op de omgeving waarin ze terechtkwamen. De VN had erg weinig informatie voorhanden om te verspreiden onder de deelnemende landen aan de vredesoperatie. Hierdoor waren deze landen zelf verantwoordelijk voor de informatievoorziening, maar ook zij bleven grotendeels in gebreke. Zo bevatte het handboek van de Canadese militairen slechts drie paragrafen van in totaal zo'n zes zinnen over de omgang met Somaliërs en die zijn nog extreem negatief ook.

Don't trust the Somalis, an alley one minute can become an enemy the next. Any locals with weapons must be considered as dangerous and potentially hostile on every encounter.

Don't trust the Somalis, an alley one minute can become an enemy the next

bestond nog voor een groot deel uit gevechtstraining, daarmee onterecht suggererend dat er tijdens de missies alleen maar gevochten dient te worden. Deze 'misfit' tussen opdracht en opleiding kan frustratie tot resultaat hebben:

De grote frustratie bestaat erin om zich niet van een wapen te mogen bedienen.

Men staat in een spanningsveld tussen macht en onmacht. De frustratie hierover kan leiden tot agressie waarvoor men naar een uitlaatklep zoekt. In Somalië was deze aanwezig in de vorm van een bevolking die niet voldeed aan de westerse beeldvorming van de Belgische en Canadese troepen.

Hierbij vergat men te vertellen dat alle Somalische nomaden een wapen dragen om hun vee te beschermen en dat het één van hun belangrijkste bezittingen is. Aan de negatieve stereotypering van de Somaliërs werd verder bijgedragen door te vertellen dat ze op de een of andere manier vies en vervuild waren. Als er zaken gedaan moest worden met een Somaliër dan kon je maar beter handschoenen aantrekken. Bij mensen met tuberculose lijkt dit verstandig, maar niet alle Somaliërs hebben tuberculose!

Ook in de Belgische opleiding voor Somalië zijn er voorbeelden die de negatieve stereotypering versterken:

(...)We hadden schietoefeningen en de instructeur zei ons: 'Denk dat je

op vuile zwartzakken aan het schieten bent, dan gaat dat nog zo goed'. Niemand heeft daar op gereageerd. Er zijn er die er het hunne van denken, maar ik ben er zeker van dat er gasten tussen staan die daar geen problemen mee hebben en die er misschien nog een vorm van zelfbevestiging in zoeken.

In Somalië zelf wordt het beeld over de bevolking bij een groot deel van de militairen alleen maar negatiever. De kennismaking met de Somalische samenleving vormde een cultuurschok, in het bijzonder het gedrag van de mannen die, aldus een Belgische militair:

vrouwen laten sloven en zelf niet eens als een vent pissen.

Het insluipen in het kamp en het stelen versterken deze gevoelens alleen maar. Anderzijds zijn er ook militairen die echter minder negatief zijn over de Somaliërs en er ontstaat dan ook een duidelijke scheiding in de beeldvorming. De ene groep ziet ze als hulpbehoevende mensen voor wie zij als vredesmilitairen met een humanitaire taak moeten zorgen. Aan de andere kant staan de militairen in de rol van *warriors* die zeer negatief over de Somaliërs denken en hen het liefst eens duidelijk maken wie de baas is.

'This place is a nightmare'

De hiervoor beschreven drang bij de vredesmilitairen om de insluipers een lesje te leren, komt vooral omdat men de situatie als bedreigend ervaart. Men voelde 's nachts constant gevaar omdat de insluipers maar bleven komen en niet alleen je spullen kunnen stelen, maar je ook in je slaap kunnen verrassen. Dit gevoel van bedreiging gold in veel gevallen alle Somaliërs. De militairen konden namelijk niet onderscheiden wie nu de daadwerkelijke vijand was. Door veel militairen werd dan ook de vergelijking met Vietnam getrokken:

The threat was always there in the back of your mind. The first few

weeks, I felt threatened by all Somalis. Again, who's the enemy, who's the bad guy, who's the good guy? And remembering again those Vietnam experience where those Vietnamese were all friends and all of a sudden they put a grenade in your Jeep.

Behalve het gevoel van gevaar vergeden de omstandigheden in Somalië van veel militairen een grote mate van aanpassing. Zo moesten de militairen, met name de westerse, erg wennen aan de klimatologische omstandigheden: zeer hoge temperatuur (gemiddeld 45 graden Celsius) en vele zandstormen:

This place is a nightmare. It is so hot and dusty here that you can't keep clean enough to enjoy it. I haven't had a shower yet after three weeks and we are living in trenches.

De leefomstandigheden in de verschillende kampen in Somalië verschilden in grote mate. Twee aspecten waren hierbij van belang; de afstand tot Mogadishu, waar alle materialen binnenkwamen, en de rijkdom van het uitzendende land. Zo ontbrak het bijvoorbeeld de Noren in het basiskamp bij Mogadishu aan bijna niets, terwijl de Indiërs dieper in Somalië aan alles

makes you not want to eat them that often.

Veel militairen in Somalië verloren dan ook gewicht door de combinatie van het zeer warme weer en het niet voldoende eten.

Door de gebrekkige infrastructuur in Somalië waren de mogelijkheden tot contact met het thuisfront met name in het begin van de operatie problematisch. Uit Amerikaans onderzoek kwam naar voren dat dit gebrek aan contact, na eenzaamheid en de zorg om de eigen veiligheid, als twee na grootste stressor werd ervaren.

Zeker in perioden van verveling was er behoefte aan contact met het thuisfront. Deze verveling stak naarmate de vredesoperatie langer duurde steeds vaker de kop op bij de vredesmilitairen.

We don't see any starving Somali,

dus wat komen we eigenlijk doen? Hierbij moet wel worden opgemerkt dat sommige eenheden wel continu werk hadden, zoals bijvoorbeeld het beveiligen van belangrijke posten in Mogadishu of het verzorgen van voedseltransporten. Anderen waren na verloop van tijd echter alleen nog maar veroordeeld tot het lopen van patrouilles.

The overall attitude is: what's worth dying for in this country? Nothing is worth dying for here

gebrek hadden. In de meeste kampen was vooral in het begin van de operatie gebrek aan water, wat de hygiëne niet ten goede kwam. Vrijwel alle deelnemende militairen waren gedurende zeer lange perioden veroordeeld tot het eten van noodrantsoenen.

Six months of rations is unreal... We were eating them so much that it

De aard van de missie verplichtte de militairen in Somalië geregeld om passief te blijven, terwijl ze juist getraind waren voor het gevecht. Dat niet-ageren was een bron van frustratie en staat haaks op het traditionele beeld van de gewapende militair. Deze inactiviteit bleek voor velen moeilijk te hanteren en vormde een voorname bron van frustratie:

Het ergste is de verveling, de verveling doden is het essentiële probleem. Het racisme ontwikkelt zich omdat de troepen zich ter plaatse vervelen.

Deze verveling gecombineerd met het gevoel dat ze niet gewenst waren door de Somaliërs, leidde tot negatieve gedachten over de gehele operatie – zeker omdat men nog wel steeds gevaar liep:

The overall attitude is: what's worth dying for in this country? Nothing is worth dying for here. We have the feeling we are not wanted here.

Groepsprocessen: traditionele para-eenheden

Tijdens de opleiding van gevechtseenheden wordt in grote mate een solidariteitsgevoel aangekweekt. Deze eenheden kenmerken zich door traditionele militaire waarden en normen. Nieuwkomers worden op intensieve wijze bekend gemaakt met de heersende normen en waarden in de groep. Een grote nadruk wordt gelegd op de eigen 'ingroup' die als een elite beschouwd wordt en zich kenmerkt door deels formele en deels informele symbolen, rituelen en tradities. Dit proces vindt bij bijzondere eenheden, zoals de Canadese en Belgische para-eenheid, versterkt plaats.

De verschillende 'outgroups', zoals burgers van het eigen land, andere militaire eenheden en de plaatselijke bevolking bij een vredesoperatie, worden inferieur geacht. Bij het vergelijken van de eigen groep met andere groepen wordt getracht de verschillen met de 'outgroup' te maximaliseren en de verschillen tussen de groepsleden uit de eigen 'ingroup' te minimaliseren.

De benadering van de 'outgroup' kenmerkt zich door stereotypering. Zo spraken militairen nooit over enkele kinderen die kwamen stelen of gevaarlijk waren, maar werden alle kinderen in Somalië als gevaarlijke dieven beschouwd. In een vijandige

omgeving zoals in Somalië, die hoge eisen stelt aan de stressbestendigheid, worden de groepsprocessen versterkt. Groepsleden neigen ertoe om zich te conformeren aan het prototype om op deze wijze een positieve sociale identiteit binnen de groep te bereiken, wat een veilig gevoel geeft. Het eigen individu 'verdwijnt' hierbij als het ware in de groep. Mensen kunnen hierdoor gedrag gaan vertonen dat niet met hun eigen maatstaven overeenkomt maar dat door het prototype wordt voorgeschreven. De maatstaven van de groep kunnen hierbij steeds extremer worden; de groepsleden juttten elkaar als het ware op (polarisatie). Een insluiper wordt de eerste keer nog verbaal gecorrigeerd, de tweede keer krijgt hij al enkele klappen en uiteindelijk wordt er iemand gemarteld met de dood als gevolg.

Gebruik van 'disinhibitors': drank

Drugs en alcohol worden gezien als 'disinhibitors': middelen die er bijdragen dat emoties de boventoon gaan voeren. Er is sprake van een afname van de zelfbeheersing, (rationele) remmingen verdwijnen. Zowel bij de Canadese als de Belgische krijgsmacht is de laatste jaren met succes aandacht besteed aan het gebruik van drugs en met name aan overmatige consumptie van alcohol. Ondanks de afname van het gebruik van disinhibitors blijkt er echter nog steeds een klimaat te heersen waarin het overmatig gebruik van alcohol een element is dat bijdraagt aan het imago van een 'goede' soldaat. Vooral in traditionele gevechtseenheden, zoals bijvoorbeeld de para's, blijkt deze stelregel nog steeds te gelden.³

Tijdens de vredesoperatie in Somalië was drankgebruik ook een middel om alles even te vergeten en de verveling te doorbreken:

³Leman, J. et al, *Studie naar de mechanismen die kunnen leiden tot racisme bij de Belgische strijdkrachten* (Brussel: centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, 1998).

There was very little to do. Like I said, the drinking was way out of proportion there...

Tegen dit overmatig drankgebruik werd zelden tot nooit opgetreden. De Amerikaanse eenheden vormden een uitzondering als het ging om het gebruik van alcohol, dat was namelijk volledig verboden. Het 'droog leggen' van de eenheid had volgens een onderzoek positieve gevolgen: het droeg bij aan de algemene discipline en zorgde in vergelijking met andere 'natte' operaties voor een afname van het aantal incidenten. Bij de Canadezen daarentegen stroomde de alcohol op de avond van de dood van Shidane Arone behoorlijk omdat het het begin van de verjaardag van het regiment was.

Gebrek aan voorbeeldgedrag

Een leidinggevende heeft door zijn formele en als het goed is ook door zijn informele positie, op alle hiervoor beschreven factoren invloed. Goed leiderschap is daarom essentieel. Ook bij de militairen zelf is dit besef aanwezig:

In zo'n zending hebt ge een goeie groepsleider nodig die vlug goede beslissingen kan nemen. Dat geeft een goed gevoel aan de anderen. 't Beste is ook wel om die beslissingen zo goed mogelijk te volgen, want als men begint te discussiëren, kan het kalf wel eens verdrongen zijn en staat de vijand plots voor u neus en weet je niet wat te doen natuurlijk, behalve flaters schieten.

De meeste soldaten beschouwden een oude ervaren onderofficier meer als de leider dan de officier. De officieren werden door de manschappen veelal beoordeeld als passanten:

The officers come and go. They come in, and spend maybe a year, and then go on to a staff job, and all of a sudden they come back a couple of ranks higher.

Het carrièrepatroon was dus al een eerste aantasting van de autoriteit

→

van de officieren, terwijl in Somalië in een aantal gevallen slecht voorbeeldgedrag dit verder aantastte. Het overschrijden van de grens van het toelaatbare, zoals het toestaan van overmatig drankgebruik, kan door de manschappen als een boodschap zijn ontvangen dat ontoelaatbaar gedrag is toegestaan, en de regels geschonden mogen worden:

How could he expect us to respect him when he ordered us to have two beers per day and he walks by with a six-pack under his arm?

Bij disciplinaire incidenten werd door de militaire leiding in Somalië nog wel eens een oogje dichtgeknepen. De dood van Shidane Arone was niet de eerste keer dat de Canadese para's

Leiderschap heeft invloed op vele aspecten die bijdragen aan het ontstaan van een geweldsexces. Falend leiderschap (te jong en onervaren, inadequate leiderschapsstijl, gebrek aan filosofische referentiekaders, gebrek aan inzicht in de opdracht, gebrek aan lokale culturele bagage) bleek uit Belgische ervaring veelbetekend als verklaring van geweldsexcessen.

Voorkómen van geweldsexcessen

De hiervoor beschreven factoren zijn van invloed geweest op de gepleegde geweldsexcessen door Belgische en Canadese militairen in Somalië. Getracht wordt om uit deze ervaringen

How could he expect us to respect him when he ordered us to have two beers per day and he walks by with a six-pack under his arm?

een Somalische insluiper martelden. De leiding accepteerde dit en zette met verholde bevelen,

insluipers moet goed duidelijk gemaakt worden dat ze niet welkom zijn

hier misschien zelfs wel toe aan. Canadese soldaten kregen bij het martelen zelfs het idee dat de hoogste leiding achter hen stond:

After all, Colonel Mathieu had said he intended to be the toughest warlord on the hill, and this was one way to do it.

De militairen handelden naar hun eigen mening dus in de geest van de commandant en rechtvaardigden daarmee hun handelen.

gen een aantal maatregelen te destilleren die dit in de toekomst kunnen voorkómen. Daarbij kunnen een tweetal variabelen onderscheiden worden: tijd en plaats. Bij 'tijd' kan onderscheid worden gemaakt in korte- en lange-termijnmaatregelen. Korte-termijnmaatregelen oefenen direct invloed uit; de werking ervan is onmiddellijk en direct waar te nemen. Lange-termijnmaatregelen kunnen geweldsexcessen in de toekomst voorkómen.

Met 'plaats' kan de plaats worden bedoeld waar het geweldsexces zich voordoet. Daarnaast kan de plaats waar maatregelen worden genomen buiten het operationele gebied liggen, in het oorspronkelijke werkgebied van de militairen (de eenheid, de kazerne en zelfs het thuisland of de VN).

Lange-termijnmaatregelen

Thuis

Voordat een vredesoperatie plaatsvindt wordt een aantal randvoorwaarden gecreëerd. Zo is er de door de politiek bepaalde opdracht. Wanneer er een opdracht wordt gegeven om een probleem op te lossen, is het eerste belang dat met de uitvoering van de opdracht het probleem ook daadwerkelijk opgelost kan worden: het probleem en de opdracht moeten op elkaar aansluiten. Hetzelfde geldt voor de opdracht en de middelen. Wil een opdracht goed uitvoerbaar zijn, dan moet er een evenwicht bestaan tussen de opdracht en de middelen die de militair ter beschikking heeft. Bij de Belgische krijgsmacht duidt men dit aan met het begrip 'materiële operationeleiteit'. Behalve het beschikken over de juiste middelen moeten de militairen zelf ook beschikken over de juiste vaardigheden en fysieke gesteldheid (fysieke operationeleiteit). Militairen die deelnemen aan een vredesoperatie moeten beschikken over de kwalificaties die vereist zijn voor die specifieke operatie.

In voormalig Nederlands-Indië is gebleken dat een 'misfit' tussen de kwaliteiten van de militair en zijn opdracht een bron van frustratie kan zijn⁴. De eerste stap om te komen tot militairen met de juiste kwalificaties is de selectie. Mensen met 'verkeerde' persoonlijkheidskenmerken moeten niet geselecteerd worden. Voorkómen moet worden dat potentiële probleemgevallen in het opleidings-traject komen. Dit opleidingstraject dient voorts te bestaan uit het trainen van vaardigheden die daadwerkelijk zijn afgestemd op de uit te voeren vredesoperatie. Naast de (basis) militaire vaardigheden en de traditionele aspecten van het leidinggeven moet de training leren om om te gaan met unieke situaties. Dit is nodig omdat in vredesoperaties van militairen op alle niveaus gevraagd wordt de zaken te

⁴ Doorn, J.A.A. van, en Hendrix, W.J., *Ontsporing van geweld, over het Nederlands Indisch conflict* (Rotterdam, 1970).

	KORTE TERMIJN MAATREGELN	LANGE TERMIJN MAATREGELN
OORSPRONKELIJK WERKGEBIED (THUIS)	Tijdens training en opleiding ter voorbereiding op uitzending maatregelen 'on the spot' aan de orde laten komen.	<ul style="list-style-type: none"> • fit tussen opdracht en probleem • fit tussen middelen en opdracht • fit tussen opleiding en opdracht • vaststellen van uitzendgeschiktheid tijdens de keuring en psychologische selectie • in opleidingen omgaan met stress opnemen
PLAATS GEWELDSEXCES ('ON THE SPOT')	Leiderschap: <ul style="list-style-type: none"> • duidelijke opdracht • 'management of meaning' • voorkómen van verveling • zo aangenaam en veilig mogelijke omstandigheden • gebruik 'disinhibitors' • detectie van en interveniëren bij problemen • voorbeeldgedrag 	Logistieke maatregelen: <ul style="list-style-type: none"> • verblijf naar omstandigheden zo aangenaam mogelijk maken

Afb. 1 Maatregelen ter voorkóming van geweldsexcessen bij vredesoperaties

evalueren en beslissingen te nemen die 'normaal' nooit van ze gevraagd zouden worden. Behalve training van vaardigheden moet er tijdens de opleiding ook voldoende informatie aan de militair worden verstrekt over onder andere reden en doel van de operatie, en het inzetgebied, de plaatselijke bevolking en haar eigen cultuur.

'On the spot'

De lange-termijnmaatregelen zijn dominant tijdens de voorbereidingen die plaatsvinden in het oorspronkelijke werkgebied van de militair. Echter, ook op de plaats waar het geweldsexces zich kan voordoen ('on the spot'), worden lange-termijnmaatregelen genomen. Zeker nu uitzendingen steeds vaker een langdurig karakter vertonen, zoals het verblijf op bijvoorbeeld de Balkan. De lange-termijnmaatregelen bestaan dan vaak uit logistieke handelingen om het verblijf van bijvoorbeeld zes maanden naar omstandigheden zo aangenaam mogelijk te maken.

Korte-termijnmaatregelen

Thuis

De hierna te bespreken korte-termijnmaatregelen zijn dominant op de plek waar het geweldsexces zich kan voordoen. Maar ook in de voorbereidende fase in het oorspronkelijke werkgebied van de militair, dienen deze maatregelen aan de orde te komen. Hierbij moet vooral worden gedacht aan de oefeningen en trainingen die worden gehouden ter voorbereiden op de uitzending.

'On the spot'

Bij deze maatregelen ter voorkoming van een geweldsexces tijdens een vredesoperatie speelt leiderschap een essentiële rol. De commandant ter plaatse dient er ten eerste voor te zorgen dat de opdracht voor zijn personeel zo duidelijk mogelijk is. Verder dient hij het gevoel te geven dat de opdracht van belang is en dat deze uitvoerbaar is. De leidinggevende speelt bij het scheppen van een eerste indruk een belangrijke rol. Hij doet als eerste aan betekenisgeving: feiten

worden geïnterpreteerd en die interpretaties zijn van doorslaggevend belang voor de manier waarop mensen zich vervolgens neigen te gedragen. Deze *management of meaning* door de leidinggevende kan op de indruk van de ondergeschikte militair een grote invloed hebben.

Een juiste indruk bij de militair zorgt dat hij beter beslissingen kan nemen en draagt tevens bij aan het besef dat hij belangrijk en zinvol werk doet; de militair moet zich nuttig voelen. Verveling moet door de leidinggevende dan ook voorkómen worden, door binnen de mogelijkheden zo aangenaam en veilig mogelijke omstandigheden te creëren.

De leidinggevende zal erop moeten toezien dat het gebruik van *disinhibitors* binnen de gestelde regels blijft. Mocht een geweldsexces toch dreigen, dan is er voor de leidinggevende een belangrijke rol als detector weggelegd; hij dient negatieve (groeps)-processen en probleemgevallen op te sporen. →

Bij de Belgische krijgsmacht wordt de leidinggevende hierbij geassisteerd door een Raadgever Mentale Operationaliteit (RMO), een militair uit de eigen eenheid die opgeleid is door psychologen. De belangrijkste functie van deze militair is het signaleren van mogelijke gedragsproblemen, deze te analyseren en vervolgens te interveniëren. Dit vindt plaats in de operationele zone, waarbij het uitvoeren van de operationele opdracht centraal staat. Interventie bij probleemgevallen bestaat dus niet uit therapie, deze vindt plaats buiten de operationele zone. De interventie bestaat uit het nemen van passende maatregelen tegen degene die de regels heeft overtreden. Er moet hierbij sprake zijn van *zero tolerance*, ook bij kleine misdrijvingen moet worden ingegrepen. Dit ingrijpen kan variëren van het praten met de militair(en) tot en met repatriëring. Dit laatste zal

gecombineerd moeten gaan met een straf, omdat repatriëring voor niet vrijwillig uitgezonden ook wel eens een doel zou kunnen zijn.

Bij het uitdelen van straffen moet dit duidelijk, snel, consequent, informatief, afgestemd op het vergrijp en met progressieve discipline gebeuren. Voorwaarde om te kunnen ingrijpen is dat de leidinggevende duidelijkheid verschaft met betrekking tot de mate waarin het uitoefenen van geweld is toegestaan.

Voorbeeldgedrag is hierbij een eerste vereiste en de leidinggevende moet geen verholde opdrachten geven. Mocht er bij een vredesoperatie een geweldsexces zijn gepleegd, dan dient de afhandeling ervan in een sfeer van openheid plaats te vinden. Niet alleen naar de eigen organisatie toe, maar ook naar de maatschappij.

Literatuur

- Leman, J. et al, *Studie naar de mechanismen die kunnen leiden tot racisme bij de Belgische strijdkrachten* (Brussel: centrum voor gelijkheid van kansen en voor racismebestrijding, 1998).
- Muller, E., *Geweldsexcessen bij vredesoperaties, mogelijke oorzaken en achtergronden*, afstudeerscriptie Koninklijke Militaire Academie (Breda, 14 juli 1998).
- Winslow, D., *The Canadian Airborne Regiment in Somalia: a social-cultural inquiry: a study* (Ottawa, 1997).
- Avenarius, M.J.H., *Personele aspecten van het moderne gevecht, de positieve en negatieve kanten van groepscohesie* (Den Haag: afdeling Gedragswetenschappen DPKL, 1994).
-

